

Böjthe Pál

ODÜSSZEUSZ PÁRIZSBAN

ILARIE VORONCA: *ULYSSES*. FORDÍTOTTA BALÁZS IMRE JÓZSEF,
LECTOR KIADÓ, MAROSVÁSÁRHELY, 2023.

Bő száz évvel ezelőtt földrészünkön a műszaki-társadalmi változások oly mértékben felgyorsultak, hogy az ember hirtelen idegen lett a saját világában. A művészet képviselőinek egy része úgy vélte, akkor tudna megfelelő képet nyújtani erről az állapotról, ha Odüsszeusz nyomába eredne. Az új arcát mutató, eszmévé lényegülő eposzszerző annyira népszerű lett, hogy számos újonnan keletkező műalkotásnak vált a hőisévé.

A brüli származású Ilarie Voronca (született Eduard Marcus) költő bőven megtapasztalta saját bőrén az új élet okozta furcsa állapotot, amikor munkalehetőség és anyagi javak birtokában is könnyen hontalanná válhatott bárki. Nem csoda hát, hogy élményei alapján, melyek az országok közötti vándorlásából születtek, az irodalmi körökben feltámasztott ithakai harcost szintén megtette egy költeménye címadójává.

Az irodalomtörténet régen és pontosan besorolta Voronca költői működésének különböző időszakokra lebontható helyeit. Ami az *Ulysses*t illeti, avantgárd költészet ez, az érett, de nem az 1930-as évekre jellemző, mindent darabjaira szaggató, túl érett formából. Nem a szinte véletlenszerűen egymást követő szavak sorozata, hanem logikus szókapcsolatok, gondolattömbök poézise, minimális képverssel tarkítva. Benne lüktet a(z akkor) legmodernebbnek számító kor, amely alaposan felkavarta az addig többé-kevésbé etalonnak számító értékrendeket, és ezáltal valamelyest kihúzta az ember lába alól a talajt. De ez a rengés, amely egyértelműen emberi találmány, és nem egy külső csapás, nem katasztrófák hordozója, hanem kihívás egy másfajta élet megtapasztalására. Ennek az újdonságnak a felfedezésére, pozitívumainak felkarolására Voronca nyílt szívvel indul. Óvatosan érintve az

avantgárdtól nem idegen csúcok, esetleg mélységek közötti ugrálást, fokozatosan tárja elénk az utazást.

Az *Ulysses*ben a lírai én olyan utazó, aki egy széles spektrumú, olykor katotikus, számtalan összetevőből álló valóságban mozog. A költő ezer csápot növeszt, és mindegyiken számtalan szem, tapintókorong, fül és más érzékszerv kap helyet. Mindnek egyetlen és ugyanakkor végtelen sok a feladata, nehogy valamit elmulasszon felfedezni a környező világból.

Az *Ulysses* az erős megélni vágyás tükre. A költő minden porcikájával részt kíván venni ebben az újban, és őszintén hisz az elmondhatóságában. Erre viszont már nem alkalmas a hagyományos költészet, csak a régi szerkesztési, építkezési elveket felforgató új verselés, az avantgárd. Ezt a hozzáállást Voronca hitelesen jeleníti meg poémájában, ezért nyoma sincs bármilyen pózolásnak.

A külvilág modernsége, mely évezredek után ismét útjára indította Odüsszeuszt, beköltözik a költeménybe. Hirtelen megjelennek előttünk a ma is oly jól ismert világos kirakatok, fényreklámok, az utcák zaja, járművek forgataga. A világ nagyot haladt azóta, hogy Voronca papírra vetette sorait, de a változások nem oly gyökeresek, hogy ne érthetnénk-érezhetnénk a maga teljességében az akkor leírtakat. Ugyanakkor nagyon érdekes jelenség és igazi költői cselekedet, hogy a sorokból mégsem az utca közvetlen zaja köszön vissza, hanem egy áthangolt polifónia, amit valósnak érzünk. A képek éppen annyira távolodnak el a közönségestől, hogy költőivé válnak, de lényegükre gond nélkül ráismerünk.

A költő tizenkilenc énekben dalolja el, hogyan jut el Párizsból Párizsba, keresztül-kasul járva Romániát, kikacsintgatva Európába is, miközben nem hagyja el a francia főváros területét. Az érzéki tapasztalatok alapvetőek végig, és minden kisugárzás ehhez köthető. Az ágy melegét még bőrén érző hajnali, irodába készülődő borzongó, ki annak a gondolatnak az ápolgatásával próbálja maga mögé gyűrni a hosszú napot, hogy az elmaradt ölelkezést majd este pótolják a kedvesével. Aztán a várossal karöltve lassan magához térő ember útnak indul, a bizonytalanság, az önmagára találási kísérlet csirizéből a teljes éberségbe lép, és akkor szembezüdul vele a világ.

A költeményben számos metafora van, melyet Voronca nem ritkán a tudatalattiban lakozó felszabadítása céljából használ. Ha ebből a szempontból nézzük, az *Ulysses* sem mentes a szürrealizmustól, de alapvetően és a költő más műveitől eltérően, itt csak érintőlegesen van jelen az avantgárdnak ez az irányzata. Sokkal inkább egy univerzálisabb kifejezőeszközzel van szó. Voronca teljes költészetére jellemző a képiség. Folyton jelen van a külvilág,

amelyet majdnem fényképszerűen jelenít meg. Az *Ulysses*re is épp ily jellemző a filmszerű látásmód. A megjelenített képek közismertségük révén – a már említett kirakatok, utcák és egyebek – saját tapasztalatai alapján elevenednek meg az olvasóban. Az olykor szokatlan metaforák, hasonlatok, képtársítások halmozása („kiműtjük álmainkat mint a vakbelet”; „élesednek a hangok mint a török”; „a hegygerincnek kolompjait halloed”) nem terelnek tehát a szürrealizmus irányába. Épp ellenkezőleg, a valós életből vett minták ezek („fogcsikorgatva figyelnek a nagy napilapok”; „az éttermek ahol délben hivatalnokok tolongnak”; „a vízfénékről növényringás leng”), ahol nemcsak reális képeket láthatunk, de valós tárgyakkal (Cadum szappan), valós településekkel (Brassó, Csernovic, Zürich, Sinaia), valós személyekkel (Raquel Meller dizőz; Stephane Roll, született Gheorghe Dinu avantgárd költő, Voronca munkatársa a *75 H. P.* nevű folyóiratnál; Lindbergh, a pilóta) találkozhatunk.

A címadó hősön kívül más eposzjelleg is felfedezhető a poémában, mint például a tárgyak, a lények, a helyszínek sokasága. Mindezeket a költő nem távolról szemléli, hanem mindet megéli. Nagy kíváncsiság, felfedezési kedv viszi előre a történetet énekről énekre. A verselésben használt-érintett izmusokon kívül is modern költemény az *Ulysses*, hisz benne lüktet a születése pillanatában aktuális kor valósága. Ugyanakkor Voronca nem hajszolja az újdonságot a kimerülésig. Néha megáll, kifújja magát, erőt gyűjt az újabb tapasztalatok megszerzéséhez. Ilyen pihenők a poémában a teához, a krumplihoz, a tükörhöz írt ódák. Így marad ereje egyenletesen végigjárni az utat.

A költeményben felrajzolt egyfajta hontalanság Voroncánál nem jár sem beletörődéssel, sem lemondással. Ez nem az elkeseredettség vagy az ijedtség megverselése, és végképp nem vetíti előre a költő tragikus sorsát. A „himnuszom hozzád zeng középszer évszázada” – indítás és az azt követő sorok sokkal inkább arról tanúskodnak, hogy a költő amolyan kihívásnak vagy akár próbatételnek tartja a kialakult helyzetet, amelyet érdemes részletesen feltérképeznie. Ha ezzel a felismeréssel kapcsolatosan a poéma során itt-ott felbukkanó fanyarság, olykor keserűség miatt kételyeink támadnának, a költő a végére feloldoz ennek terhe alól. A tizenkilencedik, utolsó énekben megismétli a középszer-kijelentését, és fokozatosan már-már fortissimóra kapcsolva zengi: „de mennyire szeretem a város bánatát és örömét / a szénaboglyaméretű pékasszonyokat s a banánárusnőket / azt hogy a reklámok foszforeszkálva nevetnek / (...) párizs szent olaj vagy a gondolatok sarokvasára”.

Ilarie Voronca *Uliséje* hangsúlyos képekben gazdag, központosítás hiányában is jól követhető szöveg. Ez azért érdekes, és ezáltal többletet magában hordozó tényező, mert az avantgárdnak nem feltétlenül célja, hogy bármit is közérthetően tálaljon. A maga logikája szerint taglalja témáit, és az évszázadok alatt más szókapcsolatokhoz szokott olvasó nem biztos, hogy minden esetben röpké pár évtized alatt át tud állni az új gondolkodásmódra. Voronca költeménye viszont ilyen szempontból kíméletesebb. Nemcsak bővíti olvasási élményeinket, hanem élvezhető is. Aki magyar fordításban (is) olvassa, annak az *Ulysses* újabb dimenziói tárulnak fel. A szöveggazdagítás lehetőségéről van szó, az eredetiség tiszteletben tartásával. Végül, aki pedig ezt a kötetet veszi kézbe (maga a magyarra átültetett szöveg már 2009-ben megjelent a *Korunkban*), az igazán jól jár. Mert ez a kiadvány háromszerzős. A szöveg atyjáról már beszéltünk. Most szót kell ejteni két további alkotóról, akik hozzájárultak, hogy a magyar olvasók pluszélményhez jussanak.

Azt hiszem, általában a szövegátültetés csúcsteljesítménye, amikor a fordító megőrzi a szöveg eredetiségét, de közben a végeredmény költőibb lesz, mint az eredeti líraisága, ha lehet ilyet mondani. Balázs Imre Józsefnek ez azzal együtt sikerül, hogy nem kerüli ki Voronca poémája darabosabb szavainak leghitelesebb magyar megfelelőit, nem ódzkodik a költői képek todulásától, amelyek az eredetiben olykor szinte kilépnek a költői világból, és önálló életbe kezdenek. Nehéz pontosan megfogni a mibenlétét, de a fordító valahogy mégis rendet tesz a szövegben, amely megoldás csak magyar nyelven érvényesülhet. Vagyis, az eredetiben úgy van jól, ahogy megszületett. A fordításban az alig észrevehető átcsoportosítások, vagy inkább szócserek teszik széppé azt, ami egyébként csupán pontos, netán szakmai volna.

A könyv képi anyaga kapcsán elmondható, hogy Hatházi Rebeka kollázsai remekül épülnek be az egészbe. Egyrészt a választott technika hangulatvilága nagyon jól illik a szöveghez, nagyon szépen összefonódnak, másrészt ez a kollázs kétszeresen is modern lett. Azért kétszeresen, mert remekül kíséri, egészíti ki a már modernnek mondott szöveget, ugyanakkor félreértetlenül huszonegyedik századi művészt sejtet a képek alkotójaként.

Összességében elmondható, szép munkát zár magában ez a szerencsés együttműködés égisze alatt született kis kötet.